

DE VLIERTUIGKLAS

Leesexemplaar

De vliegtuigklas

Naar sterk taalonderwijs op de basisschool

CAROLIEN FRIJNS

© 2019, Carolien Frijns en Pelckmans Pro
Pelckmans Pro maakt deel uit van Pelckmans uitgevers nv
www.pelckmansuitgevers.be
Brasschaatsteenweg 308, 2920 Kalmthout, België

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de uitgever, behalve in geval van wettelijke uitzondering. Informatie over kopieerrechten en de wetgeving met betrekking tot de reproductie vindt u op www.reprobel.be.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored or made public by any means whatsoever, whether electronic or mechanical, without prior permission in writing from the publisher.

Omslagontwerp: Jirka De Preter
Zetwerk: Crius Group
Foto's hoofdstuk 1 tot en met 6: © Carolien Frijns

D/2019/13955/42
ISBN 978 94 6337 156 8
NUR 842

pelckmanspro.be
pelckmanspro.nl

Pelckmans Pro

'Ge kent nu mijn huis.
Ik woon hier al heel mijn leven.
En nu kent gij het ook.'
(M., 5 jaar)

Voor Koen.
Voor hen.
Voor alle M's van morgen.

Inhoud

Voorwoord	13
∞ Kwartiermakers ∞	15
Inleiding. Een literair-professionele gids	19
∞ Ambassadeurs van de appelschillers ∞	23
∞ Onderzoeksvraag ∞	27
Hoofdstuk 1. Schoolmakers	29
∞ Strafschop tegen de school ∞	29
1.1 De school	29
∞ Duizendpoot ∞	32
1.2 Gelijke onderwijskansen	33
∞ Kousenbroek ∞	33
∞ Midden oktober ∞	36
∞ De woonkamerschool ∞	37
Hoofdstuk 2. Thuismakers	43
∞ De woonkamerkeukenhal ∞	43
2.1 Ouderbetrokkenheid thuis en op school	44
∞ Toch? ∞	45
∞ Kletskaus ∞	45

∞ Glundervrees ∞	47
∞ De hele wereld ∞	49
∞ Parlofoon ∞	50
2.2 Ouderparticipatie ‘tot aan de lijn’	50
∞ Gemiddeld ∞	51
∞ Blinken ∞	52
∞ De ballonnensluipchutters ∞	56
∞ Kostuum ∞	58
∞ Feest ∞	58
2.3 Inzetten op wederkerige relaties	60
∞ Typisch Turks ∞	60
∞ What can we do for our child? ∞	66
2.4 Inzetten op sociaal kapitaal op school	67
∞ Meisjes worden zonnen ∞	69
∞ De eettafelstoelentrein ∞	70
Hoofdstuk 3. Identiteitsmakers	73
∞ Microbekeskus ∞	73
3.1 Taal is besmettelijk	73
∞ Hollander ∞	74
∞ Geitenkaasdwaas ∞	74
∞ Vezels voorbij ∞	75
∞ We komen allemaal uit Parijs ∞	77
∞ Op Belgische bodem ∞	78
∞ Wat je zegt, ben je zelf! ∞	80
∞ Voorgeklapt ∞	81
∞ Besmet ∞	82
∞ Van het ertussen ∞	84
3.2 Zelfbeeld en gesprekken in de klas	86
∞ Als geen ander ∞	87

∞ Wat doet ge? ∞	88
3.3 Een meertalige identiteit op school	89
∞ Deugniet ∞	89
∞ Iedereen heet hier zo raar ∞	92
∞ De woestijnmenscoach ∞	94
Hoofdstuk 4. Taalmakers	97
∞ Kip of ei? ∞	97
4.1 Taal leren: een kip-en-eiprobleem	98
∞ Zolang we zoeken ∞	99
4.2 Kwaliteitsvolle gesprekken voeren met kleine (en grotere) kinderen	101
4.3 Taal leren: staat het <i>social gating</i> -verkeerslicht op groen?	103
4.4 Interactiestijlen in de klas	104
∞ Spelen? ∞	106
∞ Geluk wel ∞	107
∞ In gesprek ∞	112
4.5 Luistervinken	112
4.6 Groeien met een <i>growth mindset</i>	115
4.7 Een krachtige taalleeromgeving in de klas	117
4.7.1 Een emotioneel veilig klimaat: (meertalig) mogen experimenteren om te leren	118
∞ De vliegtuigklas ∞	119
4.7.2 Betekenisvolle taken: betekenisvolle groepservaringen creëren om te leren	123
∞ Als we durven ∞	124
∞ Twinkelingen ∞	128
4.7.3 Productieve interactie in groepsverbondenheid: participeren om te leren	131
∞ Lente ∞	133

∞ Kiezelsteentjesberg ∞	134
4.7.4 Taalbeleid: participatie aan het schoolleven faciliteren	134
4.8 Effectief lees- en schrijfonderwijs: een verhaal van ingrediënten	137
∞ Dat we loeien als we lezen ∞	138
∞ Iedereen een hongerke? ∞	141
∞ Begrijpend lezen in de konijnenexpertenklas ∞	144
∞ Schrijfvlieg ∞	151
∞ Onderweg ∞	153
Hoofdstuk 5. Leraarmakers	157
∞ Daar groeit een mens ∞	157
5.1 Onderwijs van (over)morgen	161
∞ Examen ∞	162
5.2 Lesgeven in je blootje met je kleren aan	164
∞ Hoe het hoorcollege een gesprekscollege werd ∞	166
5.3 Zijns- en werkvormen die hun dienst bewijzen	167
∞ Meertaligheidsmuur ∞	168
∞ Bailando ∞	170
∞ Niet alleen de mieren gaan op wandel ∞	171
∞ Kriebeldiertjestellers ∞	174
∞ De tuinmannen van de mensenlevens ∞	176
Slotbeschouwing. Hartenmakers	179
∞ Turkenwijk ∞	179
Van school- tot leraarmakers	179
∞ Vragenverhalentapijt ∞	180
Samen naar meer gelijke onderwijskansen	184
∞ Hartenmakers ∞	185
∞ Zes jaar later ∞	185

∞ Binnenstebuiten ∞	187
∞ Eerste schooldag ∞	187

Voor wie meer wil weten	191
Boeken en brochures	192
Blogs	193
Films en documentaires	193
Lesmateriaal voor het basisonderwijs	194
Onderwijstijdschriften	194
Websites	195
Bibliografie	197

Voorwoord

Soms zijn er van die mensen in je leven. Mensen die eigenlijk een boom zijn.

Zo'n boom waartegen je kunt leunen, waaronder je kunt schuilen, die je doet uitvliegen.

Omdat je weet waar je wortels zijn.

'Er komt een boek bij', zei ik tegen Koen, terwijl we onze zoveelste koffietocht hielden. Ik zat middenin de dataverzameling van mijn promotieonderzoek en schreef bijna elke avond over wat er onderweg aan me was blijven kleven. Nee, dat was geen wetenschap, of het was toch niet zo bedoeld, maar het ging niet anders.

Koen knikte en nam een slok koffie. 'Maak er een tweede boek van', zei hij.

12 april 2017. Tijdens de receptie na de verdediging van mijn onderzoek nam hij me mee naar buiten. We zaten op het bankje voor het Letteren-gebouw in Leuven. Hij knikte, zijn trots probeerde de vermoeidheid weg te blinken. 'Vooruit', zei hij.

En dus ging ik vooruit. Met in mijn achterhoofd alle kinderen, hun ouders en de leraren die ik tijdens mijn onderzoek mocht ontmoeten. Zij openden hun huizen, hoofden en harten. 'Kom maar binnen', zeiden ze alsof het dagelijkse kost is iemand in je leven te laten kijken, 'schuif maar aan.'

Ik bedank alle ouders voor hun toestemming voor de publicatie van hun portretten en die van hun kroost in dit boek. Jullie fonkelende ogen toen ik de vraag stelde, was het mooiste akkoord dat ik me kon voorstellen. De juryleden van mijn promotieonderzoek – Koen, Kris, Caroline, Dominiek en Sjaak – en de (oud-)collega's aan het Centrum voor Taal en Onderwijs (KU Leuven) bedank ik voor hun betrokkenheid bij mijn promotieonderzoek. Jullie stonden er allemaal, vanaf de dataverzamingsgekte tot en met mijn lijflied dat jullie eigenhandig componeerden.

Ik dank ook de supporters en proeflezers van dit boek van het eerste tot het laatste uur: Marieke, Els, Kristien, Kaat, Iris, Annekatrien en haar kroost, Wendy, de Hanniballers, de Wisperlingen en de biggetjes. Mijn allereerste klas aan de Educatieve bachelor lager onderwijs van de Arteveldehogeschool in Gent waaraan ik professionele en persoonlijke ontwikkeling mocht geven, hoort ook in dit rijtje thuis. B3'ers, jullie zitten op zoveel manieren in dit boek. Zoek maar...

Mijn uitgever Nancy bedank ik voor het geloof in dit verhaal vanaf de allereerste versie, de oprechte *feedforward* naar dat tikkeltje meer, de Cuba-tips en het achter mijn schrijfveren zitten. Tot slot bedank ik mijn ouders voor hun schrijfhuisje in eigen tuin dan wel campings aan het water. Op die momenten en met jullie steun kon de wereld krimpen tot dit ene verhaal.

De mooiste complimenten kreeg ik onderweg, nog voordat ik daadwerkelijk aan het schrijven was. 'De kleuters zijn thuis bij u, dat voelt ge', zei een zorgcoördinator. 'I feel like you care', zei een vader. 'Een vriend van bij mij thuis!', riep een kleuter toen hij me na een huisbezoek bij de schoolpoort zag.

Bedankt. *Teşekkürler*. Het is waar. Jullie zijn echt een cadeau.

'Migrantenkinderen zijn een cadeau voor ons onderwijs.'

(Koen Jaspaert ∞)

∞ Kwartiermakers ∞

Ter nagedachtenis aan Koen Jaspaert (*1956 - ∞2017). Hij was hoogleraar aan de Faculteit Letteren van de KU Leuven, oprichter van het Steunpunt NT2, het eerste expertisecentrum Nederlands als tweede taal in Vlaanderen, en academisch promotor van het Centrum voor Taal en Onderwijs aan dezelfde universiteit. Hij was ook algemeen secretaris van de Nederlandse Taalunie, waar hij niet de taal maar de gebruikers centraal stelde, en hoogleraar aan de Universiteit van Tilburg. Koen was een verhalenverteller, een bomenplanter, een kwartiermaker.

‘Kwartier maken’, zei je, ‘we moeten kwartier maken voor kwetsbare kinderen. Zo’n kwartier waarin ze zich veilig voelen, waarin ze mogen zijn wie ze zijn en meenemen wat ze meenemen. Een kwartier ook waarin de leraar veel naar die kinderen kijkt. Een plek waar ze thuis zijn.’

Tijdens de doctoraten van je studenten, en ervoor en erna, was jij zo’n kwartier voor ons. Het Koen-kwartier. Ons Koen-kwartier.

‘Heb je tijd?’, vroegen we dan aan je deur. Je deur die altijd openstond. Je keek op, ‘altijd’ zei je, en je maakte een eenvoudig wees-welkom-gebaar dat ergens bij je buik begon en uitkwam op de lege stoel voor je. Naast die stoel legden we onze spullen neer. In het begin wat onwennig, na verloop van tijd steeds gewoner, automatisch, zoals de spullen zich die dag lieten neerleggen.

‘Koffie?’, vroeg je dan. Of we vroegen het zelf als de nood hoog was.

We gingen samen naar boven, de koffiekamer. Later ging je niet meer mee, omdat je lichaam de trap niet meer aankon. Dan ging ik alleen en ging je mee in mijn hoofd.

In de koffiekamer stootten we meestal op het feit dat de koffiekam leeg was. We zetten nieuwe, voorafgegaan door wederkerig opgetrokken wenkbrauwen, en leunden tegen de tafels. Hoe het ging, bespraken we, wat ons bezighield, of de wereld, of wat een politicus nu weer had gezegd.

Dat deden we tot de koffie klaar was. We schonken hem in. Jij liep naar de koelkast, zette je kop op het aanrecht er vlak boven, bracht je rechterhand naar de greep, draaide je hoofd en vroeg: 'Melk?'

Ik lachte want ik wist dat deze vraag ging komen, maar toch was ik ze nooit voor.

'Nee, zwart', antwoordde ik.

En je knikte.

In je bureau legde je ons vragen voor en vertelde je verhalen. Verhalen over je kleinkinderen bijvoorbeeld, en hoe ze taal aan het verwerven waren waar je bij stond.

Die ochtend. Wat Matilda op haar boterham wilde. 'Spaghetti', zei ze. Dat ze pasta bedoelde natuurlijk, en dat kinderen op vertederend gelach konden rekenen, maar puberende en volwassen anderstaligen op strafpunten. Zo moeilijk was het toch niet, was er dan van je gezicht af te lezen, om de school een experimenteerkwartier te laten zijn en alle leerlingen gewoonweg graag te zien.

Dat het toch zo moeilijk was, zei je, en dat je wel wist waarom. Wereldbeelden, zei je dan, en dan gingen we er samen op uit om die wereldbeelden aan de kaak te stellen.

Die keer in de auto. We reden naar Genk. We zwegen. 'Ik zal er zijn, hoor', doorbrak je de stilte. Ik keek je aan. Je trok grote ogen zoals alleen jij dat kon. Dat ik die boodschap maar goed moest onthouden, zeiden je ogen, zo zou het zijn. En zo was het.

Die mail. 'Ik ga mee', schreef je, 'kom je me halen?' Natuurlijk kwam ik je halen. We zaten in de auto, mijn gps begon te praten. Jij schudde je hoofd.

'Binnendoor?', vroeg ik.

Je knikte. Hoe kon het ook anders, dacht ik, en ik glimlachte. Binnendoor dus. Ook zonder woorden wees je de weg. Je wees naar iets dat aan mijn achteruitkijkspiegel hing. Een dromenvanger, gekregen van een vriendin, vertelde ik, en je knikte.

Wegen zoeken of ze zelf creëren, dat deden we vier jaar lang met ons Koen-kwartier als uitvalsbasis. We zaten in Limburg, Antwerpen, Brussel, India, Tsjechië, Vietnam. Overal zaten we. Maar er kon ons niets gebeuren want we wisten waar het kwartier was.

De wegen, nee die kenden we niet, maar je zat naast ons, of stond achter ons, en voor ons hing altijd zo'n netje met een veertje eraan. Zo'n dromenvanger. Jij wees ernaar. Daar is het, je doel, zet je gps maar uit, daar is de weg.

Zo gaf je ons wortels en vleugels. Zo deed je precies waar je zelf voor stond.

Morgen geef ik les. Ik ga ze vragen voorleggen, mijn studenten, en verhalen vertellen. In een bos, over een leraar, over de kwartiermaker, de boom die jij voor ieder van ons was.

Inleiding

Een literair- professionele gids

De toenemende diversiteit stelt scholen op de proef. Hoe kunnen we anderstalige kinderen het best helpen met het leren van de schooltaal? En hoe zit dat voor Nederlandstalige kinderen uit minderbedeelde gezinnen? Hoe ziet een krachtige taalleeromgeving eruit? Hoe werken we aan partnerschap met anderstalige ouders? Kan school meer thuis worden, een ‘woonkamerschool’ als het ware, om taal leren maximaal te stimuleren?

De vliegtuigklas is een literair-professionele gids en probeert de bovenstaande vragen in vijf hoofdstukken en een slotbeschouwing te beantwoorden. In die hoofdstukken komen twee werelden samen: literatuur en wetenschap. Want alleen kunnen ze veel, maar samen kunnen ze meer.

Wetenschap: willen weten met een missie

De wetenschappelijke inzichten gaan onder andere over taal leren, meertaligheid en ouderparticipatie. Het begin van dit boek ligt bij mijn promotieonderzoek dat ik onder begeleiding van professor Koen Jaspaert (∞) en professor Kris Van den Branden aan het Centrum voor

Taal en Onderwijs (KU Leuven) heb uitgevoerd. In dat onderzoek zijn we op zoek gegaan naar factoren die kwetsbare kinderen met een lage sociaaleconomische status en een andere thuistaal dan het Nederlands helpen om het Nederlands te leren. Dit wetenschappelijke werk is licht verteerbaar gebracht gericht op de klaspraktijk.

In dit boek gaan we op zoek naar fenomenen en factoren die de gelijke onderwijskansen van kwetsbare taalleerders ondersteunen of net ondermijnen. Het zal niet verbazen dat ons idee van wetenschap, of ons mentale model waarmee ik eenvoudig gezegd verwijs naar de bril waarmee we naar de wereld kijken, er een is van geëngageerde wetenschap. De filosoof Jürgen Habermas sprak in dat verband over een wetenschapsbeeld waaraan een emancipatierechtvaardiging is verbonden. Niet zomaar willen weten, met andere woorden, maar willen weten met een missie. Met dit boek wil ik wetenschap aan de man brengen en ervoor zorgen dat onderzoeken niet in academische kasten blijven staan, maar de weg vinden naar buiten, naar het werkveld en de bredere samenleving.

Volgens ons wetenschapsbeeld zien we wetenschap zelf vervolgens als een systematische en doorgedreven observatie van wat er in de werkelijkheid gebeurt. Niet de enkelvoudige eendagsvliegkijkoperatie, maar het systematische kijken, het dubbelchecken van data, het binnenstebuiten keren van ons brein. Anders gezegd: we gaan niet over één nacht ijs. Verder betreden we het wetenschappelijke veld met 'het' mentale model van een sociolinguïst. Ik heb al eens horen zeggen dat dat de sympathiekelingen onder de taalkundigen zijn (dat spreek ik dan uiteraard niet tegen) en ook degenen die de taalnorm soms aan hun laars lappen (daar moeten we het maar eens over hebben). Wat ervan waar is, mag je na het lezen van dit boek zelf beoordelen (opgelet: je hebt dan slechts de observatie van één sociolinguïst). Het is in elk geval zo dat we taal bestuderen in relatie tot sociale groepen en de